

KOGA ZANIMA SLOVENSKA KNJIŽEVNOST? (Vprašanja o njeni recepciji v Nemčiji in pogojih zanjo)

Razlogi za pomanjkljivo odmevnost slovenske kulture v Nemčiji so v predsodkih in v posebnih pogojih slovenskega zgodovinskega razvoja. Propagandna strategija mora upoštevati slovenske kulturne specifičnosti.

This paper investigates the reasons for the lack of resonance of Slovene culture in Germany. The analysis treats the general results of prejudice-research, the conditions of the historical development, the strategies of propagation and internal cultural Slovene conditions.

Predstavitev problema

Primerjava med količinsko veliko kulturo Nemčije (glede na proizvodnjo in potrošnjo) in malo kulturo Slovenije je skoraj nemogoča. Neznanje, ravnodušnost, pomanjkanje motivacije za osvajanje novega – tj. negativna bilanca v obojestranski recepciji – določajo na eni (nemški) strani povsem naravno in ne senzacionalno vednje širokega kulturnega sloja; ti ničesar ne vedo o »drugem« in se zato tudi ne morejo znajti v situaciji, da bi kaj pogrešali. Tem je blizu nasprotni profil ljudi, za katerega je značilno postavljanje zahtev do Slovenije: slovenski nosilci in funkcionarji kulture morajo biti dejavni sami, postanejo naj samoiniciativni in razvijejo naj strategijo, za pot ven iz izolacije, ki so jo sami zakrivali. Stopnja poznanosti in zanimivosti njihovega izdelka se mora tako povečati, da bo v velikih kulturah postala spodbuda za potrošnjo, s tem pa se bo odprl tudi izvoz.

Seveda se lahko razvijajo kulturni odnosi le obojestransko; tisti, ki daje, mora biti pripravljen na sprejemanje, recepcijo ali vsaj na odziv. Nikakor pa ne sme težnja ene (slovenske) strani preceniti možnosti izpolnitve druge (nemške) strani; lastno kulturno vednje (npr. intenzivno druženje Slovencev s književnostjo) ne sme biti kot pogoj predstavljeno v drug kulturni krog; skratka, nasprotujoče si pogoje je treba vnašati v koordinatni sistem želja in stvarnosti, z njimi računati in jih analizirati glede na njihove učinke. Gre za pot skozi predsodke, skozi naravne in hotene ovire, skozi provokacije in nezanimanje; predvsem pa je opis aktualnega položaja, ki je utemeljen v zgodovinski inventuri, ki upošteva geografsko-politični in družbeno-kulturni razvoj ter se naslanja na socialnopsihološke standarde.¹

Porazdelitev vlog gre jasno v breme Slovenije: zaradi pomanjkljivega posredovanja je dežela za nemškega bralca *terra incognita*. Da bi to presegli, je treba stopiti na enosmerno cesto, ki vodi v centralno Evropo in po kateri pravzaprav nihče ne pride naproti. Pri tem je treba premisliti, kako v to vnesti lastne tradicionalne strukture, ki

¹Dragoceno bibliografsko pomoč k splošnim problemom medkulturnih odnosov nudi J. HOFFMANN, *Stereotypen, Vorurteile, Völkerbilder in Ost und West – in Wissenschaft und Unterricht: Eine Bibliographie* (Wiesbaden, 1986); posebej razdelki: C. Stereotypen / Vorurteile / Völkerbilder in Wissenschaft und Unterricht; D. Deutschlandbilder / Osteuropabilder; I. Völkerbilder betreffend Europa.

bi odtehtale možne poškodbe nacionalnokulturne identitete. Nasprotna možnost, tj. utiranje poti ali dajanje pomoči s strani velike kulture – stvarno gledano – ni mogoča in tudi ne zaželena. Centralne kulture le redko in le v dvomljivih subvencioniranih posegih omogočajo umetni dostop, kar neizogibno podeljuje podpirani kulturi muzejski rang.

»Koga zanima slovenska književnost« – s tem vprašanjem ne mislimo na statistiko, imena institucij ali poročilo o rezultatih demoskopskih raziskav. Gre nasprotno za vprašanje, katere razmere je treba ustvariti, katere ovire odstraniti, kaj vse razjasniti, katere spremembe dotrpeti, da bi se prebudilo zanimanje.

Pogoji posredovanja in sprejemanja

Obstajajo različni problemi sprejemanja. Predsodki, ki so se razvili v stereotipe, določajo odnos med deželama, domnevno nujno reakcijo na »drugega«. Eni (slovenski) strani daje pečat izkušnja manjšine,² za drugo (nemško) stran pa je značilno nepoznavanje socialnih in zgodovinskih povezav, kar podpira stereotipno vedenje. Stereotipne sodbe o narodih ostajajo skozi desetletja nespremenjene; odraščajoči posameznik doseže stadij predsodka, še preden lahko kaj pove o etničnih skupinah. To se posebej nanaša na kulture, rase in skupnosti, s katerimi obstajajo geografski, zgodovinski, družbeni stiki ali celo spori.³ Sposobnost sprejemanja in tudi ravnodušnost sta tem večji, čim manjši je osebni angažma do prizadetega naroda. Polarnost npr. med Nemci in Rusi, Poljaki ali Čehi je na podlagi povezav in medsebojnega strahu bistveno močnejše izražena kot v odnosu do južnih Slovanov, ker tu manjkajo neposredne zgodovinske zveze.⁴ Že negativni pojem »Balkan« (agrarna družbena struktura, nerazvitost, nekulturnost, stalno žarišče nemirov) pove tudi, da je stereotip prisoten.⁵ Slovenija lahko v tem distanciranem pogledu izrabi posebno svobodo, ker v bivši oznaki države Jugoslavije ali v geslu »srbohrvaško«, veljavnem za kulturne instance v Nemčiji, v glavnem ni bila prepoznavna. Slovenija je *terra incognita*, v tem oziru ni obtežena s predsodki, je pa nerelevantna. Odnos do nje se oblikuje šele sedaj glede na afektivne, kognitivne in uporabne vidike.⁶ Nasprotno je odnos do nemške kulturne zgodovine s pozicije manjšine močno obremenjen in s tem

²O reakciji manjšin na predsodke prim. raziskave: J. ELLIOTT, J. PELZER, C. POORE (ur.), *Stereotyp und Vorurteil in der Literatur: Untersuchungen zu Autoren des 20. Jahrhunderts: Zwölf Beiträge* (Göttingen; Zürich, 1978), 10 isl.

³Prim. J.-R. RABIER, *Vorurteile gegen Völkerverständigung, Dokumente XXIV/5*, oktober 1968, 353–356. Pripravljenost sprejemanja in samozapletenost pa v obratnosorazmernem odnosu kažeta tudi na možnost, da se uravnotežena sodba izgubi v neobvezujočo ravnodušnost.

⁴Prim. npr. duhovno revne argumente in podcenjevalne sodbe zahodnih in vzhodnih Slovanov v nemških časopisih 2. polovice 19. stoletja (M. LAMMICH, *Das Bild der Slaven in deutschen Zeitschriften der Jahre 1860–1880: Ein Beitrag zur Erforschung nationaler Vorurteile, Beiträge zur Konfliktforschung* (Köln) VI/4 (1976), 63–93. Lammich se podrobno ukvarja z vzroki angažmaja, ki izhajajo iz zgodovinske povezanosti.

⁵Prim. n. d., 80.

⁶Prim. RABIER, n. d. Dva pogoja se navezuje na to: a) prva informacija je pri neznanih predmetih odločilnega pomena; b) sprememba enega od teh vidikov povleče za sabo spremembo drugega. — Iz tega je razvidno, kako pomembna in hkrati bogata z možnostmi je previdna informacijska politika slovenske strani.

uravnoteženi sodbi pogosto ni dostopen. To se kaže predvsem tam, kjer so zgodovinsko negativna izkušnja, kulturna in jezikovna podrejenost ustvarile ekstremno stališče, kot recimo pri koroških Slovencih.

Seveda je slika južnih Slovanov v Nemčiji odvisna od izobrazbene stopnje sloja prebivalstva, ki se zanje zanima; in je zato različno intenzivna. Na splošno je zanimanje za sprejemanje omejeno na tipične izdaje publikacij, kar bi lahko demonstrirali na primeru 19. stoletja. Tu se v glavnem kulturni in politični sektor povezuje z zanimanjem za ljudsko pesem in narodnim bojem južnih Slovanov;⁷ oba procesa sta povezana z nemško romantiko oz. lastnim nacionalnim vzponom in s tem izpolnjujeta važne funkcije: te književnosti pomagajo znova oživiti prvobitnost in naivnost, ki ju je zanemarilo razsvetljenstvo v Zahodni Evropi, s tem pa pridejo tudi že skoraj na glas, da so eksotične, ko so npr. Volkslieder aus Krain Anastasiusa Grüna interpretirane »kot že izzveneli glas posebnega plemena«.⁸ Na podlagi tega lahko razberemo, da je odziv mogoč le takrat, če lahko v deželi, ki sprejema, zaznamo afektivno, kognitivno ali utilitarno pripravljenost sprejemanja. Slovenska umetna literatura ima pri tem komaj kakšen delež: Prešernova poezija, na primer, prav tako kot Puškinovo delo nemškemu bralcu, ni bila posredovana; v nemškem kulturnem okolju, zasičenem z romantiko, ni prostora za ta inovativni potencial. Ta ostane omejen na slovenski narodnokulturni razvoj. Umetno pesništvo doseže z recenzijo ali kratkim poročilom v najboljšem primeru posvečeni krog opazovalcev.⁹

Ti skicirani zgodovinski pogoji so v znanstvenozgodovinskem vrednotenju pozitivno preoblikovani. Skromne in neredko slučajne povezave pogosto zakrijejo vmesna velika razdobja nezanimanja, nerazumevanja ali celo arogantnega zavračanja. Odnose evfemistično razlagajo kot kontinuirane in pravijo, da se sedaj ugodno razvijajo.¹⁰ Dobra volja je hvalevredna; toda v bistvu je bolj naklonjeno in spravljivo stališče znanstvenikov obeh kulturnih področij, ki hočejo s tem podčrtati svojo razsvetljeno pozicijo. Pri tem še v 20. letih toži Max Vasmer, da je slovanska literarna znanost v Nemčiji popolnoma nerazvita; v njegovem Zeitschrift für Slavische Philologie, vodilnem glasilu tistega časa, izhajajo o srbski in hrvaški književnosti le pregledni članki. Slovenska književnost je pri tem še vedno *terra incognita*.¹¹

⁷Prim. M. JÄHNICHEN, Zum Anteil der Literaturrezeption bei der Formung des deutschen und österreichischen Südslawenbildes im 19. Jahrhundert, Teil 1: 1800–1860, *Zeitschrift für Slawistik* XVI (1971), 221–234, posebej 224 isl.

⁸N. d., 232.

⁹Prim. o tem G. GIESEMANN, Grundprobleme slovenischer Literaturwissenschaft und Literaturkritik am Beispiel des »Ljubljanski zvon«, Referat na simpoziju o Franu Ramovšu, Ljubljana, 1990.

¹⁰Tu navajamo tipični zaključni navedek iz ene od številnih naklonjenih raziskav: »Naši današnji nemško-jugoslovanski literarni odnosi temeljijo na dolgi in lepi tradiciji, na dobrih in pozitivnih dosežkih in na naravni osnovi. Naši literarni odnosi so bili in so zelo bogati, raznoliki in koristni.« (S. K. KOSTIĆ, *Deutsch-Jugoslawische literarische Wechselbeziehungen in Vergangenheit und Gegenwart* (Dortmund, 1968; Dortmunder Vorträge, 93, 17).

¹¹Prim. o tem članka: L. ZEIL, J. ZEIL, Die »Zeitschrift für slavische Philologie« 1924 bis 1944: Versuch einer Wertung ihrer Bedeutung für die Geschichte der Slawistik in Deutschland und der deutsch-slavischen Wissenschaftsbeziehungen, *Zeitschrift für Slawistik* XXIV (1979), 719–742; L. ZEIL, Die deutsche Slawistik zur Zeit der Weimarer Republik im Spiegel der Korrespondenz zwischen Max Vasmer und Matija Murko, *Zeitschrift für Slawistik* XXII (1977), 232–243.

Sicer je bila v Nemčiji slovenistika od 60. let našega stoletja dalje ustrezno znanstveno zastopana, s stiki, kongresi in raziskavami aktualno spremljana v svojem zgodovinskem razvoju,¹² kakor kaže vpogled v bibliografije; toda še naprej ostaja brez stolice na univerzi. Doslej se celo s pomočjo prevajalcev, založniške reklame, recenzij, antologij itd. ni posrečilo, da bi o njej slišalo širše občinstvo v Nemčiji.

V 19. stoletju je bil učinek spodbud iz južnoslovanskega prostora izredno majhen, kajti z domoljubjem zaznamovana literatura, ki je hotela nadoknaditi zamujeno, je kazala lokalno težnjo. Tem literaturam so nemške publikacije odrekale vsako klasičnost; v evropskih pregledih so se pojavile komaj ali nepopolno¹³ in bile obravnavane bolj kot kurioza in stereotipizirano: Balkan kot folklorni potencial brez omembe vrednih visokih literarnih oblik. Zvonko Kovač spominja na razširjeno ugotovitev, da je ljudska književnost skupno dobro južnih Slovanov, »s čimer lahko stopimo pred svetovno kulturno javnost«.¹⁴ Težnja, predstaviti se pred svetom kot polnopravna kulturna dežela, raste z večanjem lastne vrednosti. To velja za narodni preporod v 18./19. stoletju prav tako kot npr. za doseženo državnost v 20. stoletju. Domači kulturni krog so izzvali tujci, ta je moral kritično izražati lastno predstavo o sebi kot osnovo za dialog med različnimi kulturami.¹⁵ Za to so morali biti izpolnjeni pogoji oz. določeni potenciali, npr. literarni pogoji, delu imanentni vidiki in distribucijski faktorji, ki se izražajo v založniški politiki, kritiški znanosti, smotrni kulturni in prevajalski politiki. T. i. male književnosti se morajo, v glavnem stran od politične moči, povsem zanesti na svojo kulturno samostojnost kot na pravi center; za to je potrebna močnejša zavest o identiteti, iz katere prihaja do izraza ustvarjalna dejavnost kot stalen aktivni boj za priznanje, kot »samo potrditev v nasprotovanju«,¹⁶ kot preoblikovanje lastne pomembne kulturne tradicije v celoto evropsko pomembnih interesov.

Prisiljena intenzivnost je tipična za književno življenje v malih literaturah, kar se da razbrati iz slovenskega primera. Franz Kafka govori o narodni zadevi, ker v manjših narodih »mora posameznik intenzivneje sodelovati, poznati, ustvarjati«.¹⁷ Ta

¹²Prim. povzemalni pregled pri F. JAKOPINU, Zum aktuellen Stand der Slovenistik, *Sprachen und Literaturen Jugoslaviens*, ur. R. Lauer (Wiesbaden, 1985), 71–82.

¹³O možnostih in nujnostih predstavitve »manjših« kultur prim. raziskavo: I. SEEHASE, Die Anthologie im gegenwärtigen Rezeptionsvorgang, dargestellt an der tschechischen und slowakischen Literatur, *Zeitschrift für Slawistik* XXV (1981), 821–827.

¹⁴Z. KOVAČ, Zur komparativen Erforschung der jugoslawischen Literaturen, *Sprachen und Literaturen Jugoslaviens*, n. d., 85–92, tu: 89.

¹⁵V kulturnem procesu iskanja samega sebe je treba preseči doslej pogosto izkušeno razlikovanje med tem, kako se vidiš sam, in tem, kako te vidijo drugi, in najti pot do komentiranja lastne slike. (Prim. o kompleksu imagologije: T. BLEICHER, Elemente einer komparatistischen Imagologie, *Literarische Imagologie – Formen und Funktionen nationaler Stereotype in der Literatur*, Komparatistische Hefte 2, Bayreuth, 1980). Drago Jančar je to problematiko zadel s priostreno formulacijo: »Nihče se ne bo mogel izgovarjati, da /.../ je krivda nekoga drugega, /.../ da se organizem ne more polno uveljaviti, ker to nekdo drug ovira, enkrat Dunaj, drugič Rim, potem Beograd in potem spet Moskva.« (D. JANČAR, *Erinnerungen an Jugoslawien: Essays*, Celovec: Mohorjeva, 1991, 15).

¹⁶N. d., 38.

¹⁷Nav. po J. STRUTZ, Kärntner Lyrik slowenisch und englisch, *Die Presse* (Dunaj), 18./19. 5. 1985.

intenzivnost ustvarja komplekse; lastna mentaliteta se nestrpnost prenaša na druge kulturne kroge: rezultat tega pa je pritoževanje nad pomanjkanjem priznanja, dozdevnega ali resničnega nezanimanja sosednjih področij književnosti. Toda ta intenzivnost učinkuje tudi na vpogled v nujne aktivnosti, na povečevanje količine prevodov. Svarilno se to glasi v nekem poročilu Matice Slovenske: »Kjer so bili narodi kulturno čisto ekskluzivni, tam ni nastalo nič velikega!« Slovenija je bila v svoji kulturni zgodovini skoraj vedno izpostavljena bipolarnosti etnocentričnosti in odprtosti v svet, obrambi lastne kulture nasproti antiavtohtonemu izenačevanju.¹⁸ Menimo, da lahko to razklanost med samoobdolžitvijo in samozavestjo opremo na nekaj dihotomičnih struktur, ki usmerjeno delujejo na recepcijsko željo in stvarnost. Te teze se opirajo na kar najbolj raznovrstna pričevanja nemških in tudi slovenskih opazovalcev.¹⁹

Dihotomija kot osnovni položaj

Stalen vpliv močnejših sosednjih kultur ter s tem povezane spodbude in ovire so vodile predvsem v 19. stoletju k podpiranju in združevanju. Najkasneje z začetkom moderne se je začel skupen evropski razvoj, še bolj kot skupen južnoslovanski. Toda sedaj so iz literarne tradicije razvite lastne vrednosti kot vertikalno dajanje impulzov trčile s horizontalnim evropskim oblikovanjem. Treba je bilo preseči znatne razlike: celotna slovenska književnost, močno povezana s svojim socialnim, političnim in institucionalnim okoljem, je naletela na kulturo, ki te sinteze ni odražala, toda zato je kazala videz v svet odprte in manj provincialne kulture. Poleg tega pa skozi 19. in 20. stoletje v literarnih strategijah ni videti enotnosti ali, jasneje povedano, te so bistvena točka znotrajslovenskih diskusij. Polarizacije med privrženci idealizma in realizma v 19. stoletju in obdobja med realizmom in modernizmom v 20. stoletju sicer niso slovenska posebnost, vključujejo pa se v dihotomijo med liberalci in klerikalci, v stalne diskusije o desni evropski poti: zadovoljstvo ob nemškem odzivu se menja z ogorčenimi ugovori zoper nemško kulturno aroganco, izkušnje zapostavljenosti se kompenzirajo z vero v uspeh vztrajnega razsvetljevanja. Očitek, da je slovenska kulturna politika subjektivistično samovoljna, je povezan z zahtevo po prilagajanju svetovni ravni, toda istočasno opozorja na evropsko potujčevanje. Marsikatero teh nasprotij se je razvilo v travmo: provincializem proti odprtosti v svet,²⁰ kmečka

¹⁸Razlikovanje, primerjanje, medsebojno tekmovanje med domačijsko/regionalno in svetovno književnostjo je stalna diskusijska tema v antologijah, pregledih slovenske literature. Prim. mdr. K.-P. WALTER, *Slowenische Prosa in deutschen Übersetzungen 1983–1990: Ein kritischer Literaturbericht*, *Südosteuropa-Mitteilungen* 1990, št. 3, 210–218; P. ZABLATNIK, *Literatur der Kärntner Slowenen vom Jahre 1918 bis zur Gegenwart, Das slowenische Wort in Kärnten* (Dunaj, 1985), 175–213; B. PATERNU, *Sodobna slovenska lirika, Na zeleni strehi vetra* (Celovec, 1980), 178–211; Z. KOVAČ, n. d.; R. LAUER, *Einheit und Vielheit im Wechselspiel: Typologische Aspekte der Literaturen Südosteuropas*, *Südosteuropa-Mitteilungen* 1977, št. 4, 20–34; J. POGAČNIK, *Im Einflussbereich europäischer Strömungen. Die zeitgenössischen Literaturen Jugoslawiens*, *Südosteuropa-Mitteilungen* 1977, št. 4, 34–52.

¹⁹Prim. op. 18.

²⁰To trčenje dveh tipov književnosti je tipično predvsem za književnost koroških Slovencev (prim. P. ZABLATNIK, n. d.).

tematika proti urbani,²¹ tradicionalna, poljudna književnost starejše kmečke generacije proti zahtevni, v svet odprti, moderni književnosti za mlado mestno prebivalstvo.²² Obojestranski očitki kažejo na tipično okrepljeno slovensko kulturo spora. Tematska in stilistična vezanost navznoter, na lastno klientelo, s tradicionalno obarvano predstavitvijo problema kaže strah pred uniformiranostjo v prilagajanju Evropi; Drago Jančar to v neki drugi zvezi označuje kot strah pred mcdonaldsko literaturo, ki bi se sicer lahko bahala z mednarodno popularnostjo, toda pri pomanjkanju okusa bi lahko komaj koga prekosila.²³ Nasprotno pa obstaja strah pred provincializmom, ki ovira duhovno gibljivost in krati pravico do soodločanja v evropski kulturi. Najizrazitejši se zdi ugovor tam, kjer kulturna področja zadevajo neposredno eno na drugo, kjer je dvojezičnost na dnevnem redu. Pomislimo na razpravljanje Janka Messnerja v eseju »Moj odnos do obeh jezikov, slovenščine in nemščine«, njegovo kritiko netradicionalnega jezika Floriana Lipuša, toda istočasno tudi na njegove prevode v nemščino.²⁴ Tipični so dihotomični predlogi rešitve Pavleta Zablattnika v njegovem članku o književnosti koroških Slovencev, kjer govori o rušenju literarnega geta, o odprtosti na vse strani ter hoče povezati ekstreme: prihodnost leži »na eni strani v nadaljnjem negovanju tesne navezanosti na rodno grudo, na drugi strani pa v nadaljnjem povezovanju z /.../ vseevropskimi literarnimi prizadevanji.«²⁵ Tu se nam zdi nazorno prikazana rešitev problema, ki jo je pol stoletja prej načel že Anton Ocvirk.²⁶ Po njem je slovenska književnost obdržala svojo samobitnost zaradi odmeva duhovne Evrope v lastni individualnosti. Nujna je deprovincializacija literarno-kulturnega prostora z vzpostavitev razmerja do svetovne književnosti. To odpiranje je potekalo dolgo, od 50. let dalje se je še okrepilo. Domača partizanska in vojna književnost se je umaknila predstavitvi osamljene, stvarnosti odtujene človeške eksistence, pri čemer pa se je odprl pluralnim jezikovnim in oblikovnim podobam nov vzorec delovanja.²⁷

Slovenska literatura je – kot se je dalo med vrsticami že večkrat razbrati – bolj kot kdaj negotova v samorazumevanju in prisiljena v kompletiranje lastne slike. Domači kulturni krog je izzvan s tujim, to je proces, ki je z novo državnostjo še pridobil na ostrini. Je boleč, poln dvoma o samem sebi, obsedenosti s tujim ali hibridne etnocentričnosti. Za vse to se da najti dokaze. Tu naj navedemo le znamenje, recimo, ironičnega samotrženja, ko namreč Karl-Markus Gauss svoje 1988. leta izšle portrete Tinte ist bitter, opremi s podnaslovom *Literarische Porträts aus Barbaropie*.

²¹Pogačnik kaže menjavo v jezikovnem oblikovanju tradicionalističnih tendenc za predstavitev moderne senzibilnosti; »jezikovna domovina se odpoveduje v dobro alogičnega, igrajočega se jezika« (POGAČNIK, n. d.).

²²Prim. P. ZABLATNIK, n. d., 208; tipično za problematiko je stalna primerjava starejše in mlajše generacije (n. d., 208, 211, 212 idr.).

²³Prim. D. JANČAR, n. d., 84.

²⁴Prim. P. ZABLATNIK, n. d., 191, 195 isl.

²⁵J. Messner v uvodni besedi k prvi lirični zbirki V. Polanška »Grape in sonce«, nav. po P. ZABLATNIK, n. d., 188.

²⁶Prim. G. GIESEMANN, n. d.

²⁷Prim. J. POGAČNIK, n. d.

Receptijska stvarnost

Če je bil doslej naš namen, da bi opozorili na osnovne pogoje in navedli nekaj predpostavk za izmenjavo literature in kulture, bi sedaj nekaj povedali o praksi v zvezi z vprašanjem, ali je slovenska književnost bila in je sploh zmožna prodreti v zavest druge (nemške) kulture in katere aktualne strategije, dolžnosti, odgovornosti se v tej zvezi ponujajo.

Prevodi zlasti povesti in romanov so nekatere od redkih možnosti, da bi književnost približali drugemu kulturnemu in jezikovnemu krogu. Statistika je hitro prešela: v nemščino sta bila prevedena komaj dva ducata romanov – v glavnem iz 20. stoletja –, pretežno šele od 80. let dalje. Sem spadajo še antologije slovenskih pripovednikov in lirikov ter pregledi predvsem slovenske književnosti na Koroškem. O sistematični predstavitvi ali načrtni prevajalski politiki v smislu odraza slovenskih literarnih tradicij ne moremo govoriti. 19. stoletje je zastopano le s prevodom Stritarja, ki je izšel že na začetku stoletja v Pragi. Cankar je sicer s šestimi deli najmočneje prodril v nemški kulturni krog, zanimanje za tega pomembnega slovenskega pripovednika pa je, vsaj zdi se, že preseglo svoj vrhunec. Šele od 80. let dalje lahko prepoznamo intenzivni napor, da bi nemško govoreče občinstvo seznanili s slovenskimi književniki. V tem času je izšla več kot polovica od vseh zabeleženih prevodov. Vsekakor pa moramo ugotoviti, da pri tem razmahu založbe in prevajalci Zvezne republike Nemčije sploh niso bili udeleženi; tu slej ko prej ne obstaja trg za slovensko književnost. Pobuda prihaja od dvojezičnih slovenskih književnikov samih, posebej pa od avstrijsko-koroških založb; ki jih zelo dobro podpira nekaj redkih angažiranih prevajalcev.²⁸ Slovenija doslej kot samobiten kulturni narod pri nemških bralcih nikakor ni zbudila pozornosti. Zdi pa se, da je potreba države po predstavitvi (iz globokega poznavanja literature) večja od receptivnosti Nemčije.

Pri poskusu, da bi prišli do pozitivne ocene, pogosto spregledamo diskrepanco med ločenim znanstvenim zanimanjem in dejanskim odmevom. Kindlerjev *Literaturlexikon* je markanten primer za to: znanstvena odgovornost založbe in pobuda poznavalcev slovenske književnosti sta poskrbeli za reprezentativni pregled te kulture. Predstavljena imena, dela in interpretacije se berejo kot kratka zgodovina slovenske literarne zgodovine: od Trubarja preko Dalmatina, Svetokriškega, Kopitarja, Linhart, Prešerna, Jenka, Levstika, Stritarja, Trdine do Cankarja in naprej so označeni vrhunci, važni pobudniki, epohe in stilne smeri. Ta predstavitev pa se povsem razlikuje od dejanskih prevodov: zanimanje prevajalcev je naravnano na teme in njihovo formalno predstavitev, pri čemer ne posvečajo posebnega pomena epitetonu »slovenski« in s tem bralcu iz drugega kulturnega kroga ne sugerirajo nostalgичnega posredovanja domačijske literature, temveč jo ponujajo kot v slovenstvu zakoreninjeno svetovno književnost. Seveda se s tem ne zmanjša ali ukine osnovna dihotomična linija slovenske književnosti. Poleg tematske odprtosti v civilizacijske probleme iztekaajočega se 20. stoletja mora obstajati navznoter obrnjena, po možnosti premišljujoča

²⁸Podatki o prevodih, pregledih, antologijah itd. so vzeti iz *Kindlers Literatur Lexikon im dtv*, I–XIV (München, 1986); *Multinationale und multiphone Literatur der Sowjetunion, Literatur von Dissidenten und sowjetische Untergrundliteratur; slawische, albanische und ungaro-finnische sowie nordische Literatur aus den Jahren 1973–1989, Der Romanführer XXII* (Stuttgart, 1990); K.-P. WALTER, n. d.

književnost, vsekakor pa taka, ki odraža lastno zgodovino in regijo. Brez te polarizacije bi bila slovenska kultura za tuje literarno okolje dejansko nezanimiva.

Opisane recepcijske razmere končno lahko razlagamo s pomanjkljivim oblikovanjem zavesti o obstoju slovenske literature. Neodvisno od tega, kdo naj bi prevzel zunaj znanosti to nalogo, lahko ugotovimo, da je nepoznavanje Slovenije pripisati tudi primanjkljaju, ki smo ga sami povzročili. Diskusije o regionalni, nacionalni ali jugoslovanski kulturi²⁹ so imele navsezadnje učinke tudi na recepcijo v Nemčiji. Nemci imajo zaradi posredovanega pogleda na južnoslovansko področje, zaradi skupnega pojma Jugoslavija, vsaj kar zadeva Slovenijo, težave. Enota »jugoslovanska književnost« (spomnimo se na npr. »Zgodovine jugoslovanskih književnosti« Antuna Barca ali »O primerjalnem raziskovanju jugoslovanskih književnosti« Zvonka Kovača) ali natančneje »srbohrvaška književnost« vključuje vedno tudi slovensko in jo dela s tem neprepoznavno. Ugledni vodič po romanih, ki je izšel pri založbi Hiersemann v Stuttgartu in ki »hoče opisati vse literarno pomembne in najbolj brane romane in novele«,³⁰ ima za južne Slovane le eno rubriko: »srbohrvaška književnost«. Nemški bralec, ki naštetih imen in rojstnih krajev ne zna prav uvrstiti, postane pozoren, če sploh, šele pri branju, in sicer, da ima opraviti pretežno s slovensko književnostjo: le-to predstavlja od imenovanih 14 književnikov kar polovica in od 16 omenjenih del celo 10. Kljub temu je to početje za nekaj dobro. Skoraj vsa predstavljena dela so nastala šele po 50. letih. Mogoče je s tem res prišlo do zanimivega izbora glede na recepcijo: s 50. leti se začne čas, ko je za tematiko slovenske književnosti postala značilna »usmeritev k bivanjski in duševni problematiki posameznika«, ³¹ »odklon od ideološke omejenosti in ponoven stik z Evropo«³² ter ugotovljena subjektivna, disharmonična, absurda perspektiva kot znak evropskega sozvočja.

Diskusija o regionalnih, nacionalnih ali nadrejenih celostnih literarnih sistemih je imela namen srednjeevropski kulturi postaviti nasproti jugoslovansko. V upravičenost diskusije o literarnih balkanizmih³³ tukaj ne bomo prav nič podvomili, le problematizirali jo bomo. Ne moremo spregledati, da je nekdanja državna enota Jugoslavija vključila tudi kulturo v svoje političnoideološke tihe želje in hotela ustvariti neke vrste federativno zvezo literatur: razodetje nekega, kot formulira to Kovač, mitičnega hrepenenja po povezanosti.³⁴ Pogled v BI-Lexikon,³⁵ ki je izšel še v NDR, to ponazarja. V primerjavi z drugimi slovanskimi književnostmi, med katerimi sta ločeno navedeni celo češka in slovaška, so t. i. jugoslovanske književnosti prikazane kot enota. Medtem ko so v posameznih obdobjih vseskozi prikazani nacionalni razvoji (barok, razsvetljenstvo, realizem, romantika, ekspresionizem, moderna), nastopajo pod jugoslovan-

²⁹Prim. o tem prispevke: R. LAUER, Die Literaturen Südosteuropas als Zonalsystem: Prolegomena zu einer literaturwissenschaftlichen Balkanistik, *Südosteuropa-Mitteilungen* 1982, št. 3/4, 1982, 132–140; J. POGAČNIK, n. d.; Z. KOVAČ, n. d.

³⁰*Der Romanführer XXII*, n. d., Predgovor.

³¹R. LAUER, n. d.

³²J. POGAČNIK, n. d.

³³Tako R. LAUER, n. d., 133.

³⁴Z. KOVAČ, n. d., 89.

³⁵*BI-Lexikon. Literaturen Ost- und Südeuropas. Ein Sachwörterbuch*, ur. L. Richter in H. Olschowsky (Leipzig, 1980).

sko oznako politično ali državnoideološko motivirani tokovi (kot književnost protifašističnega upora, partizanska literatura, socialistični realizem).

Pomemben je drug vidik: konstrukcija nadregionalne enotnosti kulturne povezanosti se sklicuje na politično in geografsko sklenjenost prostora, burno skupno zgodovino v polju napetosti med Vzhodom in Zahodom, iz katere kot skupen znak izhajajo v literarnem razvoju časovni zamiki, nadomestne faze, pospeševanja. – Toda take konstrukcije morajo istočasno upoštevati številne izjeme, nacionalne posebnosti; v slovenskem primeru se da na podlagi ravnanja drugih kulturnih centrov ugotoviti le omejeno možnost vključevanja v območno skupnost. Končno je bilo v takih diskusijah videti tudi poskus nasprotovanja dihotomičnemu principu navezanosti na domovino in centralnoevropski orientaciji, z ustvarjanjem celostnega južnoslovenskega literarnega občutka pa signaliziranje kulturne enakopravnosti z Zahodno Evropo. Če povzamemo, lahko ugotovimo, da se ob takih pogojih slovenska književnost kot samobitna v recepcijskem prostoru Nemčije ni mogla pojaviti. Zaradi nepoznavanja in iz njega izhajajočega nezanimanja je potem v praksi seveda prišlo do težav pri posredovanju.

Strategije

Vprašanje, katere strategije v poznavanju problematike recepcije posredovanja lahko uporabimo, ostaja odprto; ni idealne rešitve. Gotovo je neka vodena prilagoditev standardom, kot jih poznajo na ekonomsko-ekološkem področju, nujna.³⁶ To ne pomeni podrejanja, ampak medkulturno druženje. To se vselej giblje v nevarnem območju med uniformirano evropsko enotnostjo in partikularističnim uporom zaradi ohranitve varovanja vrednih literarnih nacionalizmov. Tej polarizaciji se mora književnost izogniti, ker sklicevanje samo na narodni element, ki ga je še Hegel imenoval za najvišjo dovršitev duha in samosmoter, v današnji Evropi ni več možno. Iz polarizacije vodi le prenos nezamenljivega, z nacionalno tradicijo papjanega profila, v horizontalno evropsko identifikacijo; lastna literarna izkušnja mora postati model za razumevanje sodobnih eksistenčnih vprašanj. Tako se bo individualnost slovenske kulture izmuznila nevarnosti izenačevalnega kolektivnega mešanja in mogoče tudi lahko razrešila problem recepcijskega zanimanja. Seveda morajo biti tudi tla dežele, ki sprejema, Nemčije, na slovensko pobudo pripravljena s posameznimi prevodi, antologijami o aktualnih temah, z založniško propagando za literaturo in primernim upoštevanjem v enciklopedičnih delih.

S samostojnostjo Slovenije se je sprostila energija, ki je bila prej stoletja vezana na boj za gospodarski, politični in kulturni obstoj. Nove teme in literarne aktualizacije se povezujejo s to svobodo, ki pa kot znak svojega dostojanstva nalaga tudi neodrinjeno samoodgovornost za vse početje. Obstaja upanje, da bomo lahko v prihodnje na vprašanje »Koga zanima slovenska književnost?« odgovorili bolj optimistično kot doslej.

³⁶ Lahko bi bilo tvegano gledati kulturne probleme na isti ravni s tehničnimi ali gospodarskimi. Toda ugotavljamo določeno vzporednico, ko v nekem prispevku o problemih okolja v Sloveniji piše: »Geografsko in sicer /.../ bo morala Slovenija v prihodnje po sili razmer iskati omejene regionalne in mednarodno sprejemljive ter optimalne razvojne rešitve.« (D. PLUT, *Umweltprobleme und die regionale Entwicklung Sloweniens, Südosteuropa-Mitteilungen* 1989, št. 3, 210–216, tu: 215).

ZUSAMMENFASSUNG

Die slovenische Kultur ist in vielerlei Hinsicht für den deutschen Leser terra incognita. Die Vermittlung sog. kleiner Kulturen hängt von der Aktivität des Geberlandes ab und der Einstellung auf die »Bedürfnisse« der großen Kultur, was durchaus mit einer Krise der national-kulturellen Identität verbunden sein kann. Sie muß weiterhin Vorurteile (Stereotypen) berücksichtigen, die sich in der geschichtlichen Entwicklung herausgebildet haben.

Die Gründe für eine mangelnde Resonanz slovenischer Kultur in Deutschland lassen sich wie folgt zusammenfassen: 1. Slovenien wird unter dem Oberbegriff serbokroatische oder jugoslawische Literatur nicht als eigenständige Kultur wahrgenommen. 2. Das Rezeptionsinteresse ist auf wenige typische Erscheinungsformen (Volksliteratur) seit dem 19. Jahrhundert beschränkt. Integrationsbemühungen und Rezeptionswirklichkeit klaffen auseinander. 3. Die euphemistische Betonung eines Beziehungsgeflechtes mit der südslavischen Kultur hat eine systematische Literaturpropaganda eher behindert als gefördert.

Die Untersuchung kann keine Lösungsstrategien unterbreiten, sondern nur Grundbefindlichkeiten aufzeigen. Sie geht von dichotomischen Strukturen der slovenischen Kultur aus, die für die europäische Öffnung eine Rolle spielen. Subjektivistische Eigenwilligkeit slovenischer Kulturpolitik auf der einen Seite wird mit der Forderung nach Weltoffenheit andererseits verbunden, gleichzeitig aber vor einer europäischen Überfremdung gewarnt. Kleine Kulturen bewegen sich stets in der Gefahrenzone zwischen uniformierter europäischer Einheit und partikularisierender Revolte zur Erhaltung schutzwürdiger literarischer Nationalismen. Neben der thematischen Öffnung in zivilisatorische Probleme des ausgehenden 20. Jahrhunderts muß eine nach innen gerichtete, die eigene Geschichte und Region reflektierende Literatur existieren. Ohne diese Polarisierung, das komplementäre Mitschwingen des Fremdverständnisses im Eigenverständnis, würde Sloveniens Kultur für die literarische Außenlandschaft ohne Interesse sein.

»Lahko bi bilo tvegano gledati kulturne probleme na isti ravni s teoretičnimi diskusijami. Toda ugotovljamo dolžano vzporednico, ko v nekem primeru pri preložitvi problema v slovenščino in nazaj v angleščino, ali v druge jezikove, pride do sprememb v vsebini, ki jih ni mogoče razložiti z omejenimi regionalne in mednarodno splošne izjave.« (L. 171).

Universität Leipzig, Institut für Slavistik, 04109 Leipzig, 1993.